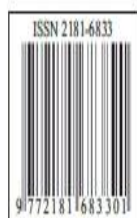

PEDAGOGIK MAHORAT

5
2022

ISSN 2181-6883

PEDAGOGIK MAHORAT

Ilmiy-nazariy va metodik jurnal

5-son (2022-yil, oktabr)

Jurnal 2001-yildan chiqa boshlagan

Buxoro – 2022

№	Familiya I.Sh.	Mavzu	Bet
DOLZARB MAVZU			
1.	АЛЛАЕРОВА Ноила <i>Яхшинон қизи</i>	Талабаларда гендер тенглик тафаккурини шакллантириш ижтимоий педагогик муаммо сифатида	7
PEDAGOGIKA VA PSIXOLOGIYA			
2.	G'ULOMOV Jobirbek <i>G'iyos o'g'li</i>	Pedagogika yo'nalishida tahsil oluvchi talaba yoshlarda dindorlikning individual strukturasi namoyon bo'lishining ijtimoiy-psixologik xususiyatlari	10
3.	DILOVA Nargiza <i>Gaybullayevna,</i> NE'MATOVA Flora <i>Baxtiyor qizi</i>	O'qish darslari asosida o'quvchilarning kommunikativ kompetensiyalarini shakllantirishning samaradorlik darajasini ifodalovchi tajriba-sinov ishlarining statistik tahlili	14
4.	DJALOLOV Furqat <i>Fattohovich</i>	Ta'lim natijalarini qayd etish texnologiyasi	17
5.	ЖҮРАЕВА <i>Соҳибжамол</i> <i>Норқобиловна</i>	Замонавий педагог рабитар имиж	23
6.	KAMALOVA Nilufar <i>Phomovna</i>	Malaka oshirish tizimida dasturlash tilini o'qitish metodikasi	28
7.	MAVLONOVA Gulchehra	Bo'lajak o'qituvchilarning axloqiy kompetensiyasi va uni rivojlantirish omillari	32
8.	МЕЛИБАЕВА Рузахон <i>Насировна</i>	Тиббиётда психодиагностик методикаларини қўллаш муаммолари	37
9.	MENGLIYEV Islom <i>Abdumuratovich</i>	Talabalarga fanlararo bog'liqlikni o'rgatish samaradorligini oshirishda axborot texnologiyalari imkoniyatlaridan foydalanish	42
10.	МУСАЕВА Нодира, МУСАЕВА Нафиса	Развитие теоретических основ таксономии учебных целей	49
11.	ОМОНОВ Шерали <i>Иброҳим ўғли</i>	Рекламани идрок этипга шахс ижтимоий установакаларининг таъсири	54
12.	СИДДИКОВ Хасан <i>Тахирович</i>	Олий таълимда тарбиявий жараёнларни ташкил этипининг инновацион шакллари	58
13.	СОХИБОВ Акрам <i>Рустамович</i>	Олий таълим муассасалари раҳбарларининг инновацион компетенциялари ва уларни ривожлантиришнинг асосий йўналишлари	63
14.	TO'RAYEV Shuxratjon <i>Fatmonovich</i>	Kredit-modul tizimida mustaqil ta'limni tashkil etish	69
15.	ХАШИМОВА Масуда <i>Камилжановна</i>	Самостоятельная деятельность студентов	74
MAKTABGACHA VA BOSHLAG'ICH TA'LIM			
16.	ASHUROVA Zarina <i>Muxitdinovna</i>	Maktabgacha ta'limda Steam texnologiyasidan foydalanish samaradorligini aniqlashga oid tajriba-sinov ishlari tahlili	82
17.	ABDULLAYEV Mehridin <i>Junaydulloyevich</i>	Umumta'lim maktablari o'quvchilarning tezkorlik jismoniy sifat ko'rsatkichlari dinamikasi	86
18.	АТАЖОНОВА Аноргул <i>Жуманиязовна</i>	Бошланғич синф она тили дарсларида дидактик воситалардан фойдаланиш технологияси	90
19.	SAIDOVA Nodira <i>Mustakimovna</i>	Immanent va kontekstli yondashuv asosida sinfdan tashqari adabiyot darslarini loyihalashtirish jarayonining mazmuni	94

DJALOLOV Furqat Fattohovich

Buxoro davlat universiteti
Tarjimonshunoslik va lingvodidaktika
kafedrası o'qituvchisi

UDK 37.02

TA'LIM NATIJALARINI QAYD ETISH TEXNOLOGIYASI

O'quv maqsadlari orqali ta'lim natijalariga erishish shakllari rang-barangdir. Ushbu maqolada tanig'li amerikalik psixodidakt S.J.Brunerning maktab ta'limi muammolari to'g'risidagi keng tahlili, o'zbekistonlik didaktika mutaxassislari ta'lim natijasining uzluksiz takomillashuvini, ya'ni uning dinamikasini asoslashganini; ikkinchidan, ular to'liq o'zlashtirish metodologiyasining tamal toshlarini qo'yishganini, prof.O.Rozikov va M.Mahmudovlar ta'lim natijalariga erishish yo'llarini o'quvchilarga maxsus o'rgatish g'oyasini asoslashganini va ta'lim jarayonida kumulyatsiya hodisasi, "o'zlashtirish", "ta'lim natijasi" tushunchalari nechog'lik muhim ahamiyat kasb etishi masalalari o'z aksini topgan.

Tayanch tushunchalar: ta'lim mazmuni, to'liq o'zlashtirish, kumulyatsiya hodisasi, ta'lim natijasi, transformatsiya, o'quv maqsadlari kategoriyasi.

ТЕХНОЛОГИЯ РЕГИСТРАЦИИ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ РЕЗУЛЬТАТОВ

Формы достижения образовательных результатов через образовательные цели разнообразны. В данной статье изложен комплексный анализ проблем школьного образования известным американским психодидактом С. Дж. Брунером, как узбекские дидактики обосновывали непрерывное улучшение образовательного результата, т.е. его динамику; во-вторых, как они заложили основы методики полного овладения и как профессора О. Розиков и М. Махмудов заложили идею специального обучения студентов способам достижения учебных результатов. Также отражена значимость понятий «феномен кумуляции», «мастерство», «образовательный результат» в образовательном процессе.

Ключевые слова: содержание образования, полное овладение, кумулятивное событие, образовательный результат, трансформация, категория образовательных целей.

TECHNOLOGY OF REGISTRATION OF EDUCATIONAL RESULTS

This article states a comprehensive analysis of the problems of school education by the well-known American psychodidact S. J. Bruner, how the Uzbek didactics experts based the continuous improvement of the educational result, i.e. its dynamics; secondly, how they laid the foundation stones of the methodology of full mastery, and how Prof. O. Rozikov and M. Mahmudov founded the idea of specially teaching students the ways to achieve educational results. It also reflects the importance of the concepts of "cumulation phenomenon", "mastery", "educational result" in the educational process.

Key words: content of education, full mastery, cumulative event, educational result, transformation, category of educational goals.

Kirish. Ta'lim jarayonining samaradorligini oshirish, o'zlashtirish sifatini yaxshilashda o'quvchilarning bilim, ko'nikma-malaka, ijodiy faoliyat tajribasi, ularda shakllangan munosabatlarni muntazam tekshirib turishning ahamiyati beqiyos kattadir. Shu bilan birga, ma'lumot mazmunini to'liq o'zlashtirish, o'quvchilarni rag'batlantirish va tarbiyalashda ham nazorat hal qiluvchi ahamiyatga ega. Nazoratning tashkiliy shakllari, uning vosita va usullari ta'lim natijasi bilan daxldor hodisadir. Ammo shunga qaramasdan ta'limning maqsadi va natijasini tadqiq qilishga oid izlanishlar nihoyatda oz.

Ta'lim natijasining adabiyotlarda o'rganilishi kuzatish shu xulosaga olib keldiki, didaktikadan yozilgan qo'llanmalarda bu tushuncha ahyon-ahyondagina ko'zga tashlanadi, xolos. O'rta maktab didaktikasi bo'yicha yozilgan darslikda o'quvchilarning ta'limiy, jismoniy, axloqiy, estetik, amaliy taraqqiyotini aniqlash o'lchovlari, baholash usullari keng yoritilgan bo'lsa-da, «ta'lim natijasi» tushunchasi hatto tilga olinmagan. Boshlang'ich sinflar «Didaktikasi»da bilim, ko'nikma, malakalarni tekshirish va baholash uchun alohida bob ajratilgan. Unda bilimlarni tekshirish va baholash usul, vositalari keng batafsil

bayon qilingan bo'lsa-da, «ta'lim natijasi» tahlil qilinmagan. Xuddi shunday fikrni polyak tilida yaratilib, keyinchalik rus tiliga tarjima qilingan darslik xususida ham aytga bo'ladi. Unda ham ta'lim natijasi to'g'risida hech qanday fikr aytilmagan. Faqat o'zbekistonlik mutaxassislar hamkorlikda yozishgan «Didaktika» darsligida «ta'lim natijasi» atamasi ma'lum darajada oydinlashtirilgan. Mualliflar jamoasi «o'quvchi faoliyati mahsuli ta'lim jarayonida qo'yilgan maqsadga taqqoslash yo'li bilan o'lchanadi» degan g'oyaga asoslanib, ta'lim natijalarini tahlil qilishgan. Ular o'tkazgan tahlilga ko'ra ta'lim natijalarining uch darajasi ajratiladi: ko'nikma darajasidagi natija; malaka darajasidagi natija; tushuncha darajasidagi natija.

Asosiy qism. Didaktika darsligi mualliflari boshqa bir asarlarida «Ta'lim natijasi» sarlavhasi bilan alohida rukn ajratishgan. «O'quv materiallarini o'zlashtirishda, - deb yozilgan risolada, - esga olish va ijodkorlik bir jarayonning - oldindan qayd etilgan natijaga erishish jarayonining ikki tomonidir. Qayta eslashdan boshlangan o'quv faoliyati ijodkorlik bilan, ijodkorlik bilan boshlangan o'quv faoliyati qayta eslash bilan yakunlashi lozim». Shunday qilib, mualliflar jamoasi o'rganilgan o'quv materiallarini esga tushirish va ijod qilish yo'llari bilan ta'lim natijasining takomillasha borishini e'tirof etishadi. «O'quvchining o'rganilayotgan ob'ektga har bir yaqinlashuvi o'zlashtirilayotgan o'quv materialining yangi tomonlarini, yangi belgilarini his qilish, anglashni ta'minlaydi. Bu ta'lim jarayonidagi kumulyatsiya hodisasidir. Kumulyatsiya hodisasiga ko'ra, o'quvchi oldin o'rganilgan o'quv materialiga takroriy qaytib kelganda, o'z tushunchasi doirasini yangi bilimlar, faktlar, bog'lanishlar bilan boyitadi». Bulardan ma'lum bo'ladiki, o'zbekistonlik didaktika mutaxassislari, birinchidan, ta'lim natijasining uzluksiz takomillashuvini, ya'ni uning dinamikasini asoslashdi; ikkinchidan, ular to'liq o'zlashtirish metodologiyasining tamal toshlarini qo'yishdi.

«Ta'lim natijasi», «o'zlashtirish» tushunchasi kontekstida tahlil qilinadigan hodisa. Xo'p, o'zlashtirish nima? O'zlashtirishni nuqul psixologik hodisa sifatida qarash to'g'rimi?

Qo'yilgan savollar munosabati bilan yana adabiyotlarga murojaat qilamiz. Pedagogik va psixologik lug'atlarda «o'zlashtirish» deyarli bir xil talqin qilingan. «Bilimlarni o'zlashtirish, - deb yozilgan pedagogik lug'atda, - bilim, malaka, ko'nikmalarni egallashga yo'nalgan biluv faoliyatidir». O'rganilayotgan hodisani tahlil qilish, tahlil qilinganlarni qayta qo'shish, umumlashtirish jarayonlari asosida tushunchalar yotadi. Bola umumlashtirishga asta-sekin yetib keladi. Bilish faoliyatining o'ziga xosligi, binobarin, umumlashtirishning ham turli-tumanligi, faoliyatning individualligiga bog'liq.

«O'zlashtirish, - deb yozilgan psixologik lug'atda, - individning ijtimoiy-tarixiy tajribani egallashining asosiy yo'li». O'zlashtirishda inson xatti-harakatlarining mazmuniy, emotsional, motivlashtirish, usuliy nuqtai nazarlari ishtirok etadi. O'zlashtirishning samaradorligi, uning sifati shaxsning qobiliyatiga bog'liq. O'zlashtirish kishining ijtimoiy-tarixiy tajribani egallashida ko'zga tashlanadi.

Psixologik adabiyotlarda «o'zlashtirish» hodisasi turli nuqtai nazardan tahlil qilingan. Agar L.I.Bojovich o'zlashtirishning davomiyligini hisobga olib, unga bilimlarni «idrok qilish, tushunish va ularga ishlov berishdan tortib, toki ularni bolalarning shaxsiy mulkiga aylantirishga bo'lgan yo'lni bosib o'tishlari» yo'sinida ta'riflagan bo'lsa, K.K.Platonov «oldin tushunilgan bilimlarni esga imkoniyatining mavjudligidir» degan aniqlikni bergan. L.I.Bojovich o'zlashtirishning davomiyligini, K.K.Platonov o'zlashtirilgan bilimning zaruriyat tug'ilganda foydalanish imkoniyatiga egaligini hisobga olishgan. Haqiqatan ham o'zlashtirish davomli jarayondir. Ma'lum bir parcha bilimni atroficha o'zlashtirish uchun o'rganilayotgan ob'ektlar tahlil qilinadi, qayta birlashtiriladi, u turli o'quv holatlariga tatbiq qilinadi. Shu bilan birga, amaliy faoliyatda atroficha tahlil qilingan, tushunilgan, shaxsiy faoliyat tarkibiga o'tgan bilimlarga ishlatiladi. Zero, bilimlarni faoliyatda ishlatish bu ularni esga tushirish demakdir.

Taniqli amerikalik psixodidakt J.S.Brunerning ilmiy izlanishlarida bolalar o'zlashtirish bola yashayotgan madaniy muhit bilan aloqadorlikda tadqiq qilgan. «Bola, - deb yozadi J.Bruner, - oldin o'z xatti-harakatlariga ko'ra moddiy olamni o'rganadi. Vaqt o'tishi bilan moddiy borliq timsol (obraz)lar vositasida tasavvur qilina boshlaydi. Keyinchalik faoliyatga moddiy olamni bilishning yana bir yangi va kuchli yo'li - xatti-harakat va timsollarni so'z vositasida ifodalash kelib qo'shiladi».

Tashqi muhitni tasavvur qilishni J.Brunerning yozishicha, ikki xil tushunish mumkin: kishining turli vositalarni ishlatib tashqi muhitni tasavvur etishi (1), tasavvur qilingan narsa-hodisalarni predmet sifatida qarash (2). Dastlabki nuqtai nazar inobatga olinadigan bo'lsa, tasavvur qilishning uch usulini ajratish mumkin: tasavvur qilingan narsani qilib ko'rish (1) yoki uning obrazini (timsol) shakllantirish (2), yoxud simvolik belgilardan birontasini qo'llash (3). Masalan, «tugum» yasashni o'rganish uchun yo tugumni bog'lash, yo uning rasmini chizish, yoki tugumni so'z vositasida ifodalash zarur. U yoki bu tugumni tasavvur etishga oid malaka xatti-harakatlarning tashkiliy tizimi bo'lib, u ma'lum tartibda boshqariladi. Bulardan ma'lum bo'ladiki, J.Bruner u yoki bu tushunchani o'zlashtirishda shaxsning o'z xatti-harakatlari, malakalarning shakllanishiga alohida e'tibor qilgan.

S.J.Brunerning keyingi tadqiqotlarida maktab ta’limi muammolari keng tahlil qilingan. Uning yozishicha, ma’lum bir hodisani bolalarning to’liq o’zlashtirishi uchun qator jarayonlarga rioya qilinadi.

Bu jarayonlarning birinchisi yangi axborotlarni qabul qilish. Bu jarayon o’ta ziddiyatli bo’lib, u o’quvchining oldingi o’zlashtirishining davomi, yoki oldin o’zlashtirilgan bilimlarning inkori sifatida amal qiladi. Shu yo’llar, ya’ni oldin o’zlashtirilgan bilimlarning tabiiy davomi bo’la olish, oldin o’rganilgan bilimlarni inkor qilish orqali yangi axborot aniqlanadi. Masalan, turli vitaminlarning qon vositasida butun tanaga tarqalishi, oldin o’rganilgan bilimlarni inkor qilmaydi. Unda o’rganilgan bilimlar (mas. vitaminlar)ning yangi xususiyati – ularning tirik organizmlar hayotidagi ahamiyati yanada to’liq tasavvur qilinadi. Aksincha, energiyaning saqlanishi qonuniyati o’zlashtirish bolalarning oldin egallagan bilim, tayyorgarlik darajasini inkor etadi. Bu ziddiyatni bartaraf etish uchun energiyaning bir turdan ikkinchi turga o’tishini izohlashga ehtiyoj tug’iladi.

Ikkinchi jarayon bilimlarni ko’chirish jarayoni (transformatsiya)dir. Bola o’zidagi mavjud bilimlarni yangi muammolarni hal qilishda qo’llash yo’li bilan o’z bilimi, binobarin, faoliyatini ham takomillashtiradi. Bilimlarni, shu bilan birga, faoliyatni takomillashtirish maqsadida bolalarga o’rganilgan axborotlarni tahlil qilish, bilimlarning hali his qilinmagan, ochilmagan jihatlarini ajratishni, bilimlarni tartibga keltirish yo’llarini ham o’rgatamiz. Shu yo’llar bilan o’rganilgan bilimlar yangi ahamiyat kasb etadi. Natijada o’quvchi o’zlashtirishi yanada yuqori darajasiga ko’tariladi.

Bolalar o’zlashtirishidagi so’nggi jarayon bilimlarni nazorat qilishdir. Nazorat paytida axborotlarni o’zlashtirishda qo’llanilgan ta’lim metodlari, topshiriq va muammolarni bajarishda ishlatilgan usullarning ta’lim mazmuniga adekvatligi ham sinab ko’riladi. Nazorat faqat o’quvchining bilimini emas, shu bilan birga o’qituvchi ishlatgan vosita, usullarning to’g’riligini, umumlashtirishning maqsadga muvofiq o’tkazilganligini, bir fakt bo’yicha chiqarilgan xulosani boshqa fakt(lar)ga ko’chirishning haqqoniyligini (ekstropolatsiya) samaradorligini tekshirish uchun ham zaruriy jarayon hisoblanadi. Shu jihatlar inobatga olinadigan bo’lsa, ta’lim natijalarini nazorat qilish ta’lim jarayoni sub’ektlarining har ikkalasiga – ham o’quvchilarning bilimdonligiga, ham o’qituvchining pedagogik mahoratiga taalluqlidir.

Tahlildan ma’lum bo’ladiki, bolalarning bilim, ko’nikma, malakalari, ularni nazorat qilish usul, vositalari, baholash o’lchovlari «ta’lim jarayoni natija»siga nisbatan o’rganilishi, amalga oshirilishi lozim. Ta’limda u yoki bu natijaga erishishning usul, vositalarini tahlil qilmasdan turib, bolalar bilimini tekshirish va baholashni ishonarli tashkil etish amri-maholdir. Shundan bo’lsa kerak, o’qituvchilar chorak davomida o’quvchilarga bir xil qimmatga, chorak oxirida esa yana boshqacha qimmatga ega babo qo’yishadi, o’quvchilarning aksariyati, hatto ularning ota-onalari ham o’qituvchi qo’ygan baholardan norozi bo’lib yurishadi. Fikrimizcha, bunday qiyin holatdan chiqib ketishning asosiy yo’llaridan biri o’quv maqsadlari orqali ta’lim natijalariga erishish shakllaridir.

O’quv maqsadlari orqali ta’lim natijalariga erishish shakllari rang-barangdir. Adabiyotlarda o’quv maqsadlari orqali ta’lim natijalarini oldindan qayd etish texnologiyasini o’tgan XX asrning 80-yillarida prof. O.Roziqov ma’lum darajada oydinlashtirgan edi. U o’quv maqsadi orqali ta’lim natijalariga erishish yo’llarini o’quvchilarga maxsus o’rgatish g’oyasini asoslagan. Shu yo’nalishdagi izlanishlardan biri M.V.Klarin qalamiga mansub. U amerikalik pedagog olimlar D.Kratval, B.Bhunning pedagogik texnologiyaga oid asarlarini o’rganib, bilish, tushunish, tatbiq qilish, tahlil, qayta qo’shish, baholash kabilarni o’quv maqsadlari kategoriyasi jihatidan o’rgangan.

Bunday izlanishlar sirasiga M.Mahmudovning qator tadqiqotlari kiradi. M.Mahmudovning yozishicha, natija maqsadga qancha yaqinlashsa ta’lim shuncha samarador sanaladi. Aksincha, qo’yilgan maqsad bilan erishilgan natija o’rtasidagi farq qancha ko’p bo’lsa, ta’lim shuncha samarasiz hisoblanadi. «O’zlashtirish» tushunchasi kontekstida bilish, tushunish, tatbiq qilish, tahlil qilish, qayta birlashtirish, faoliyat natijasini baholash kabi hodisalar ajratiladi. Bilish va tushunish tahlilni taqozo qiladi. Shu jihatdan tahlil bilish va tushunishning shakli sifatida amal qiladi. Xuddi shunday, tatbiq qilish, ... qayta qo’shish, baholash bilish va tushunish shakllaridir». Binobarin, deb xulosa qiladi M.Mahmudov «o’zlashtirish» tushunchasi kontekstida ikki xil deskriptor ajratamiz: o’zlashtirish shakllari-bilish va tushunish; bilish va tushunish shakllari-tahlil, qayta birlashtirish, tatbiq qilish va faoliyat natijalarini baholash.

O’zlashtirish keng, mazmunda hodisa bo’lib, u o’quv material bilan dastlabki tanishishdan tortib, toki uni o’quvchilarning to’liq o’rganishlariga oid qator jarayonlarni, jumladan, idrok qilish, bilish, tushunish, fikrlash, tahlil qilish, qayta birlashtirish, tatbiq qilish, baholash kabilarni o’ziga qamrab oladi. Ta’lim natijalarini qayd etish uchun tushum kelishigida kelgan ot va harakat nomi shaklidagi fe’llarni ishlatamiz. Yuqorida keltirilgan o’zlashtirish shakllariga qisqacha tavsif beramiz.

Bilish o’zlashtirishning dastlabki qadamlaridan biri bo’lib, u «sub’ekt va ob’ekt» tizimida amal qiladi. Sub’ektning ob’ektga va ob’ektning sub’ektga ta’siri natijasi o’laroq bola o’rganilayotgan hodisaning o’ziga xos xususiyatlarini ongda bilim, tushunchalar shaklida qayd etadi. O’quv materialining asosiy va ikkilamchi

belgilarini anglab olish, ularni o'ziga oid terminlar bilan atash jarayonlarida fikrlash faol ishtirok etib, fakt, atama, g'oya, tushuncha, ta'rif, qoida, aniqlik, printsipl, faoliyat usullari bilan duch kelib, qiyinchiliklarni bartaraf etish yo'li bilimlarni o'zlashtiradi. Bu jarayonlarni «Sifat – so'z turkumi» bo'yicha berilgan o'quv materiallari misolida oydinlashtiramiz.

«Sifat – so'z turkumi» to'liq o'zlashtirgan o'quvchi xususida quyidagicha hukmlarni aytib olamiz: sifatga oid faktlarni biladi, sifatning so'roqlarini biladi, sifatning ta'rifini biladi, sifatga oid terminlarni biladi, sifat to'g'risidagi asosiy g'oya (predmet belgilarini ifodalash)ni biladi, sifatni nutqda to'g'ri qo'llash printsiplari (nutqda sifatning otdan oldin kelishi)ni biladi, sifat bo'yicha faoliyat usullari (mas. nutq tarkibida sifatlarga so'roq berish, mazmuniga ko'ra ta'm va hidni bildirgan sifatlarni guruhlariga ajratib yozish va sh.k.)ni biladi. O'quvchilarning sifatni to'liq o'zlashtirishiga oid o'quv yumushlarini va erishadigan natijalarini ixchamlashtirib yozib chiqamiz.

Sifatni to'liq o'zlashtirish shakllari	Sifatni to'liq o'zlashtirish natijalari
<i>I. Bilish</i>	1. Faktlarni bilish. 2. Terminlarni bilish. 3. Asosiy g'oyani bilish. 4. Tushunchalarni bilish. 5. Ta'riflarni bilish. 6. Printsiplarni bilish. 7. Faoliyat usullarini bilish.
<i>II. Tushunish</i>	1. Sifatlarga oid faktlarni tanish. 2. Sifat bo'yicha bilimlarni o'z so'zlari bilan aytib olish. 3. Jadvallarni sharhlash. 4. Termin tushunchalarni izohlash. 5. G'oya, printsipl, ta'riflarni misollar bilan izohlash. 6. Sifatga oid bilimlarga o'z munosabatini bildirish. 7. Bilim faoliyat usullaridan mustaqil foydalanish.
<i>III. Tahlil qilish</i>	1. Sifatga oid ta'rif qoidalarining tarkibiy qismlarini ajrata olish. 2. Butun va bo'lak, umumiy va xususiy o'rtasidagi aloqalarni aytish. 3. Bir sinfga (mas. ta'm bilishga) oid faktlarni ikkinchi sinfga (mas. rang bilishga) oid faktlardan farq qilish. 4. Yozma ishlarni tahlil qilish. 5. Topshiriq, muammolarni bajarish usullarini tahlil qilish.
<i>IV. Qayta birlashtirish</i>	1. Bo'laklardan yaxlit hosil qilish. 2. Mavzuga oid xulosa chiqarish. 3. Ijodiy ishlarni bajarish. 4. Sifat bo'yicha berilgan faktlar asosida mustaqil topshiriqlar tuzish va bajarish.
<i>V. Tatbiq qilish</i>	1. Sifatga oid bilim, faoliyat usullarini tanish va notanish sharoitlarga tatbiq qilish. 2. Sifatga oid bilimlarni amaliy faoliyatda qo'llash yo'llarni tavsiflash. 3. Bilim, printsiplarni o'z faoliyatida namoyish qilish. 4. Bilim, faoliyat usullarini esga tushirish va uni aytilgan yoki berilgan o'quv holatiga tatbiq qilish.
<i>VI. Baholash</i>	1. Sifat bo'yicha o'rganilgan bilim, faoliyat usullariga munosabat bildirish. 2. O'z faoliyati natijasini baholash. 3. Sinfdoshlar erishgan natijalarni baholash. 4. O'rtoqlari yozgan bayon, insholarning matnini tekshirib baholash. 5. O'zi va o'rtoqlari erishgan natijalarni xolisona baholash.

Tushunish bilishning rivojlangan ko'rinishidir. Sifatga oid faktlarni matn tarkibida va matndan tashqarida tanish yo'llari bilan o'quvchilarning sifatga oid bilimlari yanada rivojlanadi. Buning uchun

o'quvchilarga «matndan rangni (1), ta'mni (2), hajmni (3), shaklni (4) va shu kabi o'quv topshiriqlarini, berilgan so'zlarni guruhlariga ajratib yozish (bola, katta, uzun, bino, xona, ozoda, aqli, ko'prik), berilgan so'zlardan so'z birkmalari hosil qilish (aqli bola, katta bino, uzun ko'prik, ozoda xona) kabi o'quv yumushlari bajariladi. O'quvchilarning sifatga oid bilimlarini yanada takomillashtirish maqsadida mavzu bo'yicha o'rgangan bilimlarini so'zlatish, jadvallarni sharhlashga oid topshiriqlar tashkil etiladi. Masalan shunday jadval berilgan bo'lsin.

Rang bildiruvchi sifatlar	Ta'm bildirgan sifatlar	Shaklni bildiruvchi sifatlar	Hajmni bildirgan sifatlar	Qiyofani bildirgan sifatlar
qizil	achchiq	dumaloq	katta	chiroyli

Topshiriq talabiga ko'ra o'quvchilar 1) jadvalda berilganlarga izoh tayyorlashadi; 2) sifatning xususiyatlariga misollar tanlab yozishni davom ettirishadi (qora, shirin, aylana, kichik, badbaxshara) va h.k.

O'quvchilar bilishga oid erishgan natijalarini yanada takomillashtirish maqsadida terminlarga izohlar tayyorlash (mas. «sifat» atamasini izohlash uchun o'quvchi «sifatlar» predmetning (qovun) belgisini (sariq, shirin, dumaloq, katta) bildiradi» hukmni aytib, misollar o'ylab topadi, sifatni nutqda qo'llash printsiplini esga tushiradi (sifat nutqda otdan oldin keladi), o'rganilgan bilimlarga munosabat bildiradi (predmetlarni turli jihatdan tavsiflash uchun sifatga oid so'zlardan foydalanamiz. Masalan, «Ot»ni tavsiflash paytida «qashqa ot», «chopqir ot», «sezgir ot» birkmalar ishlatiladi). Shunday qilib, tushunish o'rganilgan bilimlarga ishlov berish, ularni takomillashtirish yo'li sanaladi. Tushunish tushunchalarini shakllantirishdagi dastlabki qadam hisoblanadi.

Tahlil qilish – bu bilish va tushunishning to'liq o'zlashtirishdagi davomidir. Tahlilga ko'ra o'quvchi o'rganilayotgan ob'ektning, bizning holatda «Sifat – so'z turkumi»ning ichki qurilishini yanada chuqurroq bilib oladi, yanada atroficha tushunadi. Bu mavzu bo'yicha tahlilning quyidagicha ko'rinishlaridan foydalanish ta'limning samaradorligini oshirib, o'quvchilarni to'liq o'zlashtirishga yetaklaydi: lingvistik ta'riflarni qurilish jihatidan tahlil qilish – asosiy hukm (predmetning belgisini bildirgan so'zlar) va hukm to'g'risida aytilgan fikr (sifat deyiladi); gaplarni so'z turkumlari jihatidan tahlil qilish; tik(ka) chizilgan chiziqlarning chap tomoniga sifatlar, o'ng tomoniga otlarni yozish.

So'z turkumiga oid so'zlarni guruhlariga ajratib yozish (choynak, mebel, chiroyli, uchqur, ot, jovon, qizg'ish, ko'kimtir q choynak, mebel, ot, jovon, chiroyli, uchqur, qizg'ish, ko'kimtir); o'zining, shuningdek, o'rtog'lar yozgan bayon, inshoni tahlil qilib, kamchiliklarini ko'rsatish; o'quv topshiriq'i, muammolarni bajarish usullarini tavsiflash. Masalan, o'quvchilarga «Qish» faslini tavsiflashda ishlatiladigan so'zlar lug'atini tuzish» topshirilgan bo'lsin. Bunday o'quv holatida o'quvchi qishning o'ziga xos belgilarini eslaydi (kunlarning qisqarishi, haroratning pasayishi, qor yog'ishi, odamlarning issiq kiyinishi va sh.k.), qish alomatlariga qarab sifatlar tanlaydi, tanlangan sifatarni alifbo tartibida joylashtiradi. Bajarilgan ishlarga ko'ra topshiriqni bajarish yo'li aniqlanadi: a) qishda tabiatda yuz bergan o'zgarishlar; shu o'zgarishlarni qayd etishda qo'llanadigan sifatlar; sifatarni alifbo tartibida yozish. Tahlil qilishga oid o'quv yumushlari o'quvchilarning mavzularni to'liq o'zlashtirish imkoniyatlarini oshiradi.

Tahlilning teskarisi qayta birlashtirish bo'lib, u faoliyatning yaxlitlashtiruvchan xususiyatga bog'liq. Qayta birlashtirishga oid misollar keltiramiz: berilgan sifat yasovchi –iy, -viy qo'shimchalar vositasida aytilgan so'zlardan, masalan, oila, texnika, omma, kitob, millat, an'ana kabi sifatlardan yangi so'zlar hosil qilish; tahlil qilingan sifatlardan xulosa chiqarish; aytilgan sifatarni qatnashtirib nutq tayyorlash; yoz va kuzni o'zaro chog'ishtirib «Kuzning fazilatlarini» mavzusida insho yozish; berilgan sifatlar (musaffo, yengil, mayin, yoqimli, olis, zangori, qisqa, ko'm-ko'k) ishtirokida «Yoz oqshomi» bo'yicha tasvir yozish.

Qayta birlashtirishga oid o'quv yumushlarining o'ziga xos qator didaktik qimmat bor: avvalo, u tahlilning davomi sanaladi; qolaversa qayta birlashtirish jarayonida mavzuga oid bilimlar yanada takomillashtirish; bolalarda mustaqil xulosa chiqarish layoqatlari rivojlanadi.

Tatbiq qilish bilib olingan, ma'lum darajada tushunilgan bilimlarning mohiyatini yanada chuqurroq anglash uchun nihoyatda zarur o'quv yumushidir. Tatbiq qilish o'ta murakkab psixodidaktik jarayon bo'lib, o'ziga xos bosqichlarga ega: o'rganilgan bilimlar orasidan tatbiq qilinadigan bilimni ajratib olish; bilimni aytilgan yoki berilgan o'quv holatiga tatbiq qilish; tatbiq qilish natijasini tekshirish. Masalan, matndan orttirma darajadagi sifatarni tanlab yozishga oid topshiriq berilgan bo'lsin: matnni o'qib, orttirma darajadagi sifatarni ajratib yozing (...). Orttirma darajadagi sifatarni yozilishiga diqqat qiling.

O'quvchilar orttirma darajadagi sifatarni hosil bo'lish shakllarini bilishadi. Ular o'z faoliyatidagi bilimlarni eslab, matnda orttirma darajadagi sifatarni topib, yam-yashil, ko'm-ko'k, juda (nihoyatda, bag'oyat, g'oyat, behad), xursand, eng katta sifatlarini yozishadi. Aytilgan (berilgan) o'quv holatida sifatning

ortirma darajasini esga tushirish va ortirma sifatlarni tanish o'quvchilar bilimining takomillashuviga olib keladi. Topshiriq bajarilgach, natijasi tekshiriladi. Topshiriqning bajarilishini tekshirish jarayonida ortirma darajadagi sifatlarni yana bir bor eslab qolinadi. Bu bilimlarni tushuncha darajasida o'zlashtirish uchun zamini yaratadi. Shunday qilib, bilib va tushunib olingan bilimlarning tahlil qilish, qayta birlashtirish, tatbiq qilish shakllaridagi harakati to'liq o'zlashtirish shartlariga aylanadi.

Adabiyotlar:

1. Djalolov, F. (2021). Maktab ta'limida past o'zlashtirish sabablari va to'liq o'zlashtirish turlari. (buxdu.Uz), 1(1). https://journal.buxdu.uz/index.php/journals_buxdu/article/view/2872.
2. Djalolov Furkat Fattohovich. (2021). Causes of Low Assimilation of Knowledge at General Secondary Schools. Middle European Scientific Bulletin, <https://doi.org/10.47494/mesb.2021.11.472>
3. Djalolov Furkat Fattohovich. (2020). To the problems of complete assimilation of educational materials at schools. European Journal of Humanities and Educational Advancements, 1(4), 55-57. Retrieved from <https://scholarzest.com/index.php/ejhea/article/view/97>.
4. Mahmudov M. Ta'limni didaktik loyihalash. – T.Abdulla Qodiriy nomidagi xalq me'rosi nashriyoti, 2002.
5. Avliyaqulov N.H., Musaeva N.N. Didaktika boshlanishi- T.: FAN,2014.
6. Roziqov O. va boshqalar. Didaktika. –1997.
7. Mirhayitova S.I.Pedagogik texnologiya. – O'quv qo'llanma -T.:2020.